

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕМОГРАФІЇ ТА СОЦІАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Макарова Олена Володимирівна

УДК 364.4.35.073

**ДЕРЖАВНІ СОЦІАЛЬНІ ПРОГРАМИ:
ТЕОРІЯ, МЕТОДИКА РОЗРОБКИ ТА ОЦІНКИ**

Спеціальність 08.09.01 – Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук

Київ - 2004

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Інституті демографії та соціальних досліджень НАН України.

Науковий консультант:

член-кореспондент НАН України, доктор економічних наук, професор **Лібанова Елла Марленівна**, Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, заступник директора з наукової роботи.

Офіційні опоненти:

академік НАН України, доктор економічних наук, професор **Чухно Анатолій Андрійович**, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, професор кафедри економічної теорії;

доктор економічних наук, професор **Новіков Валерій Миколайович**, Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, завідувач відділу соціальної інфраструктури;

доктор економічних наук, професор **Гриньова Валентина Миколаївна**, Харківський державний економічний університет, проректор з наукової роботи.

Провідна установа:

Інститут регіональних досліджень НАН України, відділ регіональної соціально-економічної політики та територіального управління, м. Львів

Захист відбудеться 26 жовтня 2004 р. о 14 годині на засіданні Спеціалізованої вченої ради Д 26.247.01 Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України за адресою: 01011, м. Київ, вул. Панаса Мирного, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України за адресою: 01011, м. Київ, вул. Панаса Мирного, 26.

Автореферат дисертації розісланий 25 вересня 2004 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук

Л.М.Черенько

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Практично всі сучасні розвинені країни світу основними завданнями внутрішньої політики вважають вирішення соціальних проблем та підвищення добробуту населення. Незважаючи на існування різноманітних підходів до розв'язання цих завдань, впровадження соціальних програм є основним інструментом реалізації державної соціальної політики. Особливої уваги в умовах нашої країни потребує вирішення проблем, пов'язаних з підвищенням загального життєвого рівня, подоланням бідності, забезпеченням соціальних гарантій, покращанням здоров'я населення та якості життя.

Актуальність теми дисертаційної роботи визначається необхідністю підвищення ефективності реалізації державної соціальної політики в Україні в умовах, що характеризуються низьким рівнем життя великої частини населення, поширенням бідності і майнового розшарування, низьким рівнем забезпечення соціальних гарантій, негативними демографічними тенденціями, складною ситуацією на ринку праці.

Це зумовлює необхідність створення вітчизняної теоретико-методологічної бази розробки, аналізу та оцінки державних соціальних програм, що має враховувати специфічні умови соціально-економічного розвитку країни, відповідати меті забезпечення соціальної справедливості та економічного зростання, базуватись на кращих світових досягненнях у цій сфері.

Відсутність цілісних системних досліджень проблеми методичного забезпечення та оцінки державних програм у сучасних умовах обумовлює її актуальність, теоретико-методологічне та практичне значення, що і визначило вибір теми дослідження.

Тема розробки та оцінки програм, що мають соціальну спрямованість не є новою у науковій практиці. В різні часи до неї звертались багато дослідників. У сучасних розробках з цієї проблематики можна виокремити кілька напрямів: найбільш досліджена сфера – захисту населення на ринку праці – пов'язана з іменами таких вчених, як Бандур С.І., Богиня Д.П., Грیشнова О.А., Долишній М.І., Заяць Т.А., Кравченко І.С., Лібанова Е.М., Онікієнко В.В., Петрова І.Л., Бондар І.К.

Проблемам оцінки соціальної політики та державних соціальних програм, пенсійного забезпечення, політики доходів, рівня життя та подолання бідності присвячені праці Бевза В.П., Гриньової В.М., Іванкевича В.В., Колота А.М., Лібанової Е.М., Мандибури В.О., Надточія Б.О., Паламарчука В.М., Паніотто В.І., Ревенка А.П., Саєнка Ю.І., Соколик М.І., Яременка О.О.

Дослідження таких сфер як освіта, охорона здоров'я, соціальне страхування представлені іменами Куценко В.І., Новикова В.М., Палій О.М.

Питання демографічної політики досліджуються Прибитковою І.М., Стешенко В.С., Чуйко Л.В.

Серед зарубіжних сучасних дослідників соціальної проблематики відомі Бобков В.Н., Волгін М.О., Галецький В.Ф., Заславська Т.І., Коровкін А.Г., Красильникова М.Д., Мотилієв Л.А., Ніколаєв І., Римашевська Н.М., Ржаніцина Л.С., Прохоров Б.Б., Дікон Б., Грег МакТаггарт, Дж. Ю. Стігліц, Леслі А.Пал, Теренс М. Ганслі та ін.

На сьогоднішній день потребують ґрунтовних розробок такі наукові проблеми як економічне обґрунтування програмних заходів, вибір оптимального варіанту програмних дій, методика оцінки соціально-економічної ефективності державних соціальних програм, дослідження впливу програмних заходів на показники соціальної сфери, зокрема - рівень життя населення, демографічний розвиток, оцінка прямих та побічних наслідків впровадження програмних дій.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тематика дисертаційного дослідження безпосередньо пов'язана з тематикою науково-дослідних робіт Інституту

демографії та соціальних досліджень НАН України, а саме з темою: “Формування соціально-демографічної політики в Україні” (номер державної реєстрації 0103U005818).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є створення методико-методологічного забезпечення розробки державних соціальних програм, аналізу та оцінки їх ефективності, розробка пропозицій щодо реформування діючих державних соціальних програм в Україні.

Відповідно до зазначеної мети в дисертації поставлено і розв’язано такі завдання:

- Визначення сутності категорії „державна соціальна програма” та принципів програмного регулювання соціальної сфери.
- Обґрунтування комплексу класифікаційних ознак соціальних програм та здійснення їх класифікації.
- Розробка критеріїв, індикаторів, методичних підходів до оцінки соціальної спрямованості бюджетної політики.
- Обґрунтування необхідності та шляхів реформування податкової політики як важливої передумови забезпечення соціального розвитку і впровадження соціальних програм.
- Обґрунтування економічних чинників розробки соціальних програм.
- Розробка підходів до визначення пріоритетів соціальної політики та напрямів регіональних соціальних програм на базі удосконалення методу побудови регіонального індексу людського розвитку.
- Розробка методики оцінки можливих наслідків від реалізації соціальних програм демографічної спрямованості із застосуванням методу вартісної оцінки демоекономічного потенціалу населення.
- Розробка методичних підходів до оцінки дефіциту гідної праці в Україні на базі удосконаленої системи показників гідної праці, запропонованої МОП.
- Побудова загальної схеми та окремих методичних процедур розробки соціальних програм на основі системного підходу.
- Розробка регіональних і гендерних аспектів формування та реалізації державних соціальних програм.
- Оцінка реформ у сфері пенсійного забезпечення, визначення проблем, розробка шляхів удосконалення пенсійного забезпечення в Україні.
- Аналіз системи пільг, обґрунтування шляхів їх реформування, оцінка наслідків впровадження реформ.
- Розробка пропозицій щодо удосконалення управління системою соціальної допомоги.
- Визначення перспектив розвитку державних соціальних програм в Україні.

Об’єктом дослідження є державні соціальні програми.

Предметом дослідження є процеси розроблення та реалізації державних соціальних програм, взаємозв’язки соціально-економічних процесів та програмних заходів.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є економічна теорія, аналіз і синтез різноманітних теоретичних підходів до розробки та оцінки соціальних програм. Для розробки окремих положень у дисертаційній роботі застосовувались такі наукові методи: для аналізу ситуації в соціальній сфері і визначення найбільш актуальних проблем - метод логічного аналізу, метод аналогій, методи аналізу рядів динаміки, графоаналітичний, класифікації та групування. Для дослідження основних чинників, що визначають напрями та обсяги соціальних програм - економіко-статистичні методи (індексний, кореляційно-регресійний, факторного аналізу). Для оцінки соціального розвитку та визначення основних напрямів програмних дій у регіонах - метод побудови інтегрального індексу людського розвитку. Для оцінки якості та ефективності конкретних соціальних програм – метод соціологічного опитування, порівнянь, метод експертних оцінок. Для розробки пропозицій

щодо удосконалення і підвищення ефективності соціальних програм – метод логічного аналізу. Для оцінки можливих наслідків від впровадження соціальних програм, і можливих втрат за умови відмови від їх впровадження – методи потенціальної демографії, демографічного прогнозування, аналогій, логічного аналізу. Для наочного відображення ситуації в соціально-економічній сфері, динаміки змін окремих явищ і показників та їх взаємозв'язків – графічний метод.

Наукова новизна одержаних результатів.

- На основі аналізу і узагальнення сучасних вітчизняних і світових підходів до розуміння сутності соціальної програми, розроблених критеріїв її виокремлення дано власне визначення категорії „державна соціальна програма”, як інструменту державного регулювання соціальної сфери.
- Обґрунтовано комплекс класифікаційних ознак соціальних програм, на базі якого здійснено власну їх класифікацію.
- Розроблено нові підходи до трактування соціальної спрямованості бюджетної політики, власну систему критеріїв та індикаторів її оцінки, які на відміну від існуючих, поряд із прямими характеристиками бюджетних видатків на соціальну сферу включають комплекс показників, що характеризують результати певної бюджетної політики, запропоновано методичні підходи до оцінки соціальної спрямованості бюджетної політики.
- Розроблено підходи до формування державної податкової політики, які на відміну від існуючих, мають забезпечувати оптимальне поєднання вимог досягнення економічної ефективності та соціальної справедливості.
- На основі емпіричних даних досліджено вплив економічних чинників на бідність на національному і регіональному рівнях, вперше отримано науково обґрунтовані результати, що пояснюють відсутність миттєвої реакції ситуації з бідністю на економічне зростання в країні, виявлені найбільш значущі фактори, які мають враховуватись при розробці і впровадженні соціальних програм.
- Розроблено нові підходи до визначення пріоритетів соціальної політики та напрямів регіональних соціальних програм на базі удосконаленого методу побудови регіонального індексу людського розвитку. На основі отриманих результатів сформовано практичні пропозиції щодо програм розвитку окремих регіонів.
- Розроблено методіку оцінки можливих наслідків від реалізації соціальних програм демографічної спрямованості із застосуванням методу вартісної оцінки демоекономічного потенціалу населення. Вперше, на основі розробленої методіки, із застосуванням сучасних даних демографічної, соціальної та економічної статистики, здійснено вартісну оцінку можливих втрат демоекономічного потенціалу за різними варіантами програмних дій.
- Удосконалено систему показників для оцінки дефіциту гідної праці, яка на відміну від розробленої МОП, адаптована для умов України з урахуванням наявної статистичної бази. Запропоновано методичні підходи до застосування цієї системи показників при розробці програм у сфері зайнятості.
- Визначено нові підходи до розробки державних соціальних програм, зокрема із застосуванням методу логічного аналізу, з урахуванням сучасних соціально-економічних умов України, наявної інформаційної бази, досвіду зарубіжних країн. Для практичного застосування запропонований метод логічного аналізу як найбільш зручний інструмент розробки проєктів соціальних програм.
- На основі аналізу ситуації на ринку праці, гендерних співвідношень заробітної плати, представництва на керівних посадах вищого рівня тощо, розроблені практичні рекомендації щодо вирішення гендерних проблем українського суспільства, а також система показників для аналізу міри гендерної рівноваги.

- З метою вирішення проблем у сфері пенсійного забезпечення, зокрема низького рівня пенсій працівників бюджетної сфери, а також пом'якшення гендерної нерівності у пенсійному забезпеченні, розроблено нові моделі розрахунку пенсій для працівників бюджетної сфери із урахуванням гендерного аспекту.
- Вперше в Україні здійснено оцінку економічної і соціальної ефективності від реорганізації діючих програм надання пільг населенню на основі комплексу даних адміністративної статистики, соціологічних обстежень, експертних оцінок. Отримані результати дали можливість визначити оптимальні шляхи такої реорганізації.
- На базі проведених досліджень визначено пріоритетні завдання державних соціальних програм у короткостроковій перспективі.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що теоретичні і методологічні положення та висновки, викладені в дисертаційній роботі, є основою для вирішення теоретичних і практичних проблем розробки, оцінки і впровадження державних соціальних програм.

Науково-методичні розробки щодо побудови індексу регіонального людського розвитку використані Державним комітетом статистики України для визначення рейтингу соціально-економічного розвитку регіонів та оцінки роботи органів державної влади регіонального рівня. Методика затверджена на розширеному засіданні колегії Державного комітету статистики (лист № 15/03/5-3/167 від 17.05.2001 р.);

Результати науково-дослідної роботи щодо обґрунтування соціальних пріоритетів розвитку України, науково методичні розробки щодо оцінки бідності, аналітичні матеріали та пропозиції щодо реформування діючої системи пільг впроваджені у практичній роботі Міністерства праці та соціальної політики України (лист № 024-166 від 23.09.04 р.).

Розробки щодо аналізу ситуації в сфері освіти, та забезпечення гендерної рівності, а також розробки завдань і індикаторів досягнення цілей соціального розвитку використані Програмою Розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) та Міністерством економіки та з питань Європейської інтеграції України при підготовці Національної доповіді “Україна. Цілі Розвитку Тисячоліття”. (лист UNDP, № 102, від 14.05.04).

Дослідження економічних чинників рівня життя і бідності використані Всесвітнім Банком при підготовці звіту за 2003 рік (лист Всесвітнього Банку, № 101 від 14.05.04).

Запропоновані автором наукові розробки мають адресну спрямованість і можуть бути використані Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, Міністерством фінансів України, Міністерством праці та соціальної політики України, Міністерством України у справах сім'ї та молоді, Міністерством освіти та науки України, Міністерством охорони здоров'я України, Державним комітетом статистики України.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є одноосібно виконаною завершеною працею, в якій викладено авторські підходи до розуміння державних соціальних програм, їх змісту, методологічних підходів до їх розробки, впровадження та оцінки. Викладені в дисертації положення та висновки, що виносяться на захист, є внеском автора у розвиток теорії розробки та реалізації соціальної політики на основі застосування програмного методу.

Особистий внесок автора у колективних працях: “Проблеми розвитку демократії та забезпечення рівних прав для жінок і чоловіків в Україні трансформаційного періоду / Лібанова Е.М., Балакірева О.М., Лавріненко Н.В., Якубова Ю.М. – К., 1997 – С. 40-44 (гендерний аналіз ситуації на ринку праці, пропозиції щодо досягнення гендерної рівності); Україна: прогноз розвитку продуктивних сил. Національна академія наук України. Рада по вивченню продуктивних сил України К., 1998. – С. 12-14, 21-26 (розробка прогнозних сценаріїв, пргноз народжуваності, прогноз економічно активного населення); Соціальне

становище сільської жінки в Україні. - К.: “Академпрес”, 1998. – С. 7-12, 15-29 (аналіз зайнятості сільських жінок, визначення проблем); Соціальні проблеми становища сільської родини в умовах розбудови незалежної України. - К.: “Академпрес”, 1998. - С. 17-36 (демографічний аналіз становища сільської родини); Проблеми структурної перебудови економіки України. - К.: РВПС України НАН України, 1999. - С. 26-28; Гендерний аналіз українського суспільства / Мельник Т., Кобелянська Л., Смоляр Л. // ПРООН – К., 1999. – С. 133-152 (гендерний аналіз зайнятості, доходів, соціального статусу); Інтеграція молоді у сучасні економічні відносини. Щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2000 р.). Український інститут соціальних досліджень. - К., 2001. - С. 7-23 (аналіз економічної активності молоді); Людський розвиток регіонів України: методика оцінки та сучасний стан - К., 2002. - С. 73-95 (методика інтегральної оцінки економічного розвитку регіонів, застосування індексу людського розвитку для розробки регіональних програм соціального розвитку); Зовнішні трудові міграції населення України. - К.: 2002. С. 36-44 (аналіз ситуації на регіональних ринках праці); Демографічна криза в Україні: причини та наслідки. (колектив авторів). За ред. Академіка НАН України С.І. Пиріжкова. Київ, ІВЦ. Державний комітет статистики України. - К., 2003. - С. 14-19 (аналіз народжуваності); Молода сім'я в Україні: проблеми становлення та розвитку. Тематична державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2002 року. К.: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2003. – С.89-93 (аналіз державних програм щодо підтримки молодих сімей); Концепція і стратегія розвитку і розміщення продуктивних сил України. К.: РВПС України НАН України, 2003. – С. 10-15, 24-25 (пропозиції щодо вирішення демографічних проблем, аналіз і прогноз економічної активності населення); Людський розвиток в Україні: 2003 рік. Щорічна науково-аналітична доповідь. – К.: “Академпрес”, 2004. – С.150-164 (аналіз економічних чинників рівня життя та бідності); Зовнішні трудові міграції населення України. К., 2002 – с. 36-44 (аналіз регіональних особливостей розвитку ринку праці); О.Макарова, О. Позняк, В. Шишкін. Прогноз демографічного розвитку України до 2010 р. // Україна: аспекти праці №5, 1997. - (розробка сценаріїв розвитку демографічних тенденцій, прогноз народжуваності); Е. Лібанова, О.Макарова Економічне становище жінок в Україні // Економіка, фінанси, право – (аналіз чинників гендерної нерівності в економічній сфері); Макарова О.В., Позняк О.В.Методика вартісної оцінки демоекономічного потенціалу // Зайнятість та ринок праці. Випуск 6. – К., 1998 – (розробка методичних підходів до вартісної оцінки демоекономічного потенціалу); О.Макарова, І. Проніна. Оцінка соціально-економічної ситуації в Стрийському районі Львівської області // Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України. – Тернопіль: Економічна думка – 1999. – (аналіз зайнятості, демографічної ситуації).

Апробація результатів дослідження. Основні результати дисертаційної роботи доповідались на наукових та науково-практичних конференціях, робочих зустрічах, круглих столах, зокрема на: Третій Міжнародній науково-практичній конференції “Оплата праці та доходи в ринковій економіці: проблеми, досягнення та перспективи розвитку”, 25-27 квітня 2001 р., м. Хмельницький; Національній конференції “Статистика України: стан та перспективи розвитку”, 17-21 вересня 2001 р., м. Ялта; Міжнародному форумі “Цілі розвитку тисячоліття (затверджені 189 країнами-членами ООН), 4-6 листопада 2002 р., м. Москва; Науково-практичному семінарі “Національна система показників, що характеризують людський розвиток”, 28 травня 2001 р., м. Київ; Семінарі „Проблеми гендерної нерівності в Україні та шляхи їх вирішення”, м. Київ, 17 жовтня 2000 р.; Семінарі “З питань розробки і оцінки методологічних підходів щодо вимірювання бідності в Україні”. 3 квітня 2001 р., м. Київ.; Тристоронньої національної конференції “Жінки на ринку праці України”(17-18 лютого 1998 р., м. Київ); Міжнародному семінарі “Гендерні проблеми в сучасному суспільстві” (Харківське Гендерне Бюро, 1-6 червня 1998 р., м. Форос); Міжнародній конференції “Сучасна

сім'я в умовах перехідного суспільства” (3-5 листопада 1998 р., м. Київ); Круглому столі “Довкілля, бідність та гендерні проблеми” (15 січня 2002 р., м. Київ).; Національній конференції “Сучасний стан та перспективи розвитку регіональної статистики” (23-27 вересня 2002 р., м. Ялта).

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи опубліковані в 32-х наукових працях, одній одноосібній монографії, 27 – у наукових провідних фахових журналах, а також періодичних фахових виданнях України, 2-х матеріалах конференцій. Загальний обсяг публікацій, що належать особисто автору, становить 29,3 друк. арк.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, 5-ти розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг дисертації складає 365 стор. комп'ютерного тексту, який включає 65 таблиць, 19 рисунків. Список використаних джерел на 13 стор., 5 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі “Теоретичні засади програмного регулювання соціальної сфери” здійснено аналіз об'єктивно-історичних передумов застосування соціальних програм, становлення і розвитку державного впливу на регулювання соціальних процесів, як цілком природного явища, обумовленого об'єктивною необхідністю протистояння ринковим ризикам з метою збереження стабільності держави і забезпечення її ефективного розвитку, соціального захисту населення. Висвітлено досвід застосування соціальних програм у країнах ОЕСР. Визначено специфіку застосування державних соціальних програм за сучасних умов України, визначені причини недостатньої ефективності реалізації соціальних програм в Україні, обумовлені як специфікою соціально-економічного розвитку перехідного періоду, так і недоліками виконання державою регулюючої функції. Обґрунтовано наукові засади застосування програмного методу регулювання соціальної сфери за сучасних умов, уточнено визначення категорії “державна соціальна програма” як системи взаємопов'язаних дій або заходів, спрямованих на покращання рівня життя певних контингентів населення, що ініціюється державою, забезпечується державними механізмами регулювання і базується на перерозподілі коштів у системі державних фінансів. Розкрито сутність соціальної програми як системного об'єкту, визначено принципи побудови та структуру соціальних програм, розроблено структурно-організаційну схему і дано характеристику основних складових соціальних програм.

Соціальну програму як системний об'єкт можна представити у вигляді схеми (рис.1). Входи, або ресурси програми являють собою компоненти, які постачаються із середовища. За допомогою входів здійснюється вплив середовища на програму. Виходи, або кінцевий продукт програми, - це компоненти, що передає програма оточуючому середовищу. За допомогою виходів програма може впливати на середовище.

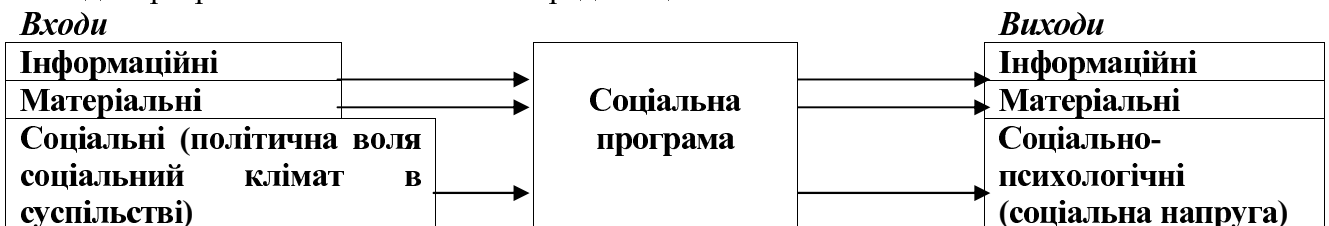

Рис. 1. Системна схема соціальної програми

Кожна соціальна програма виконує свою функцію і має свою ціль. Функція задається системі зовні і показує, яку роль ця система виконує по відношенню до більш загальної системи, до якої вона включена як складова частина поряд з іншими системами, що виступають для неї середовищем.

Ціль соціальної програми, виходячи з системного підходу це є бажаний стан її виходів, а саме покращання рівня або якості життя населення, або його окремих груп.

Структурно-організаційна схема являє собою сукупність елементів, що забезпечують дію соціальної програми (рис.2).

Рис. 2 Загальна структурно-організаційна схема державної соціальної програми

Методологію розробки державних соціальних програм визначено як органічну єдність: логіки розробки соціальних програм, специфічних методологічних принципів та підходів; системи показників, що використовуються у процесі розробки і виражають завдання та цілі соціальних програм.

Складність досліджуваної категорії обумовила необхідність розробки класифікації соціальних програм за 2-ма комплексами ознак:

- 1) Спрямованістю; територіальними масштабами; термінами дії; рівнем комплексності.
- 2) Проблемами, які вирішує програма; колом осіб, що охоплюється даною програмою; критеріями, за якими визначаються контингенти охоплених; принципами надання допомоги; джерелами фінансування програми; формами керування здійсненням програми.

Розроблені класифікації дали можливість застосувати специфічні методичні підходи відносно різних видів програм. Визначено методологічні основи застосування програмного методу.

Сформульовано основні принципи визначення обсягів видатків на державні соціальні програми, які залежать від політики перерозподілу доходів, принципів і механізмів встановлення державних соціальних гарантій та стандартів, які є основою для розрахунку видатків на соціальні цілі, формування на цій основі бюджетів усіх рівнів, соціальних фондів, міжбюджетних відносин, розроблення загальнодержавних і регіональних програм економічного і соціального розвитку.

Висвітлено роль прожиткового мінімуму як основного нормативного та аналітичного інструменту оцінки, прогнозування та регулювання розмірів, структури та динаміки показників рівня життя населення.

В роботі доведено необхідність впровадження механізму встановлення системи державних соціальних гарантій на основі узгодженості з основним стандартом – прожитковим мінімумом, та поетапного наближення всіх соціальних гарантій до його розміру. Це обумовлено тим, що нині соціальні гарантії нижчі від базового державного соціального стандарту – прожиткового мінімуму. При цьому основні державні соціальні гарантії мають створювати рівні можливості для мінімального споживання в регіонах. Це означає, що такі гарантії мають відповідати регіональному прожитковому мінімуму.

У другому розділі “Соціально-економічні чинники розробки та впровадження державних соціальних програм” розглядаються питання формування та реалізації бюджетної політики як передумови впровадження державних соціальних програм, макроекономічні, демографічні чинники їх застосування, а також чинники розвитку ситуації на ринку праці.

Важливим чинником недостатньої ефективності діючих соціальних програм є їх недостатнє фінансування та слабка соціальна спрямованість бюджетної політики. В роботі здійснено аналіз сучасного стану фінансування соціальних статей Державного бюджету України. Навіть незважаючи на збільшення обсягів бюджетного фінансування соціальної сфери останнім часом, реального покращання ситуації не відбувається. Це підтверджують дослідження взаємозв'язків показників, що характеризують стан і охорону здоров'я у регіонах України з показниками бюджетних витрат на соціальну сферу у регіонах України. Соціальний захист не виконує належним чином свої функції, через що практично не покращується ситуація з бідністю, на яку найбільш наражені сім'ї з дітьми; переважна частина пілг має декларативний характер; більша частина соціальних послуг надається на низькому рівні; не забезпечується рівна доступність до якісних соціальних послуг (освітніх, медичних, культурних, житлово-комунальних тощо), особливо для сільських мешканців.

Оскільки основним джерелом фінансування соціальних програм є податкові надходження до Державного бюджету, у роботі обґрунтовується необхідність реформування існуючої податкової системи, що є обов'язковою умовою для забезпечення як економічного розвитку держави, так і виконання нею соціальної функції. Через податкову систему відбувається:

- перерозподіл вартості створеного ВВП між державою і юридичними та фізичними особами;
- централізація частини ВВП у бюджеті на загальносуспільні потреби;
- вплив податків на поведінку платників (споживання, пропозицію праці тощо).

Існуюча податкова система має цілий ряд недоліків, які перешкоджають соціально-економічному розвитку. Головними з них є неоптимальна податкова структура; надмірний податковий тиск на вітчизняного товаровиробника; антистимулююча дія системи надання податкових пілг; нестабільність податкового законодавства; нераціональна система оподаткування доходів фізичних осіб. Оптимальна податкова система має будуватися на принципах економічної ефективності та соціальної справедливості. Метою удосконалення податкової системи є досягнення її відповідності моделі правової держави із соціально орієнтованою ринковою економікою. Податкова політика держави має бути спрямована на стримування зростання державних видатків за межі суспільно необхідних функцій держави і, відповідно – надмірного зростання податкового навантаження. Функції податкової системи мають бути трансформовані з суто фіскальних на переважно мотиваційні. Виходячи з оцінки існуючого порядку оподаткування доходів фізичних осіб, можливих наслідків введення пласкої шкали оподаткування, яка не забезпечує належного перерозподілу доходів від багатих до бідних, а отже не зменшує рівня розшарування населення за доходами і може викликати зростання соціальної напруги у суспільстві, доведено необхідність розробки та впровадження

прогресивної шкали оподаткування фізичних осіб з більш широким застосуванням системи податкових кредитів. Це сприятиме підвищенню інвестиційної активності населення, зменшенню рівня розшарування завдяки перерозподілу доходів, більш ефективному соціальному захисту. Широке застосування податкового кредиту також сприятиме виводу “з тіні” доходів високодохідних верств населення.

Зменшенню податкового тягаря для низькодохідних груп населення сприятиме застосування податкової соціальної пільги з поступовим підвищенням її величини; переходу від оподаткування окремої особи до оподаткування сукупного доходу сім'ї – це дасть змогу більш ефективно використовувати можливості податкового кредиту та податкових пільг, більш повно враховувати демографічний фактор (кількість дітей у родині, сімейний стан, стан здоров'я, надзвичайні обставини у яких опинилась родина, зокрема – безробіття тощо), доходи від власності, яка належить сім'ї.

З метою підвищення ефективності регулювання соціальної сфери, зокрема шляхом впровадження державних соціальних програм, в роботі пропонується перегляд старих правил виконання соціальних зобов'язань. Запропоновано такі основні шляхи реструктуризації державних соціальних зобов'язань:

- зміна принципів призначення соціальних допомог, які передбачають перехід до переважно адресного призначення частини з них і відмови від призначення на основі приналежності до тієї або іншої соціальної групи;
- раціоналізація соціальних зобов'язань державного бюджету, зокрема, переведення частини соціальних зобов'язань на страхові принципи фінансування;
- монетизація окремих видів соціальної допомоги, зокрема, перехід від безготівкової форми надання субсидій та пільг до системи грошових виплат.

З метою забезпечення соціальної орієнтації бюджетної політики запропоновано систему показників та методичні підходи до її оцінки. Показник питомої ваги соціальних видатків у загальних видатках бюджету або їх суми є, хоча і важливим, але не всеохоплюючим індикатором міри соціальної спрямованості бюджету. Оцінка соціальної спрямованості потребує використання комплексу показників, серед яких обов'язково мають бути такі, що характеризують результати реалізації соціальних програм, їх вплив на добробут населення, якість та доступність суспільних послуг (рис.2).

Охорона здоров'я	Соціальний захист	Освіта
Показники видатків бюджету:		
Видатки бюджету на охорону здоров'я	Видатки бюджету на соціальний захист	Видатки бюджету на освіту

Показники результативності видатків на соціальну сферу:		
Демографічні та показники здоров'я: тривалість життя; рівень дитячої смертності; рівень інвалідизації; захворюваність за певними видами хвороб; показники відповідності нормам забезпеченості мережею лікувальних закладів	Показники матеріальної захищеності: рівень бідності; рівень злиденності; співвідношення розмірів соціальних виплат з прожитковим мінімумом; рівень охоплення адресною соціальною допомогою бідних верств населення; рівень розшарування населення за доходами.	Показники рівня та якості освіти: питома вага осіб з вищою освітою; тривалість навчання; показники охоплення навчанням у певному віці; показники відповідності нормам забезпеченості мережею освітніх закладів

Рис. 3. Система показників для оцінки соціальної спрямованості бюджетної політики

У комплексі критеріїв та індикаторів соціальної спрямованості бюджетної політики можна виокремити прямі, які безпосередньо характеризують обсяги та структуру соціальних видатків бюджетів, та непрямі, що характеризують результати функціонування соціальної сфери (рівень охоплення бідного населення соціальною допомогою, загальні рівні бідності та злиденності, забезпеченості нормативів соціальних послуг, демографічні характеристики тощо). Для досягнення комплексності дослідження міри соціальної спрямованості бюджетної політики доцільно поєднувати застосування інтегральної оцінки з аналізом за всією системою показників, що даватиме більш повне уявлення про досліджувані процеси.

Оцінка можливості застосування тих чи тих соціальних програм, їх обсягів і спрямованості має базуватись на дослідженні взаємозв'язків макроекономічних показників та соціальних індикаторів. Адже економічне зростання є однією з основних умов розв'язання соціальних проблем у суспільстві. Сприятлива економічна ситуація, з одного боку, дає можливість використовувати більше коштів на соціальні програми, а з іншого - створює умови для самозабезпечення населення шляхом участі у продуктивній праці. Покращання основних економічних показників, що почалося з 2000 року, давало підстави сподіватися на відповідне покращання ситуації з бідністю. Однак, результати дослідження співвідношення динаміки показників бідності, розрахованих за відносними критеріями (75 % та 60% медіанного рівня витрат умовно дорослого), та основними макроекономічними параметрами, а саме, розмірами реального ВВП, рівнем безробіття, індексом інфляції не дають підстав для висновків про наявність очікуваного зв'язку між цими показниками. Щодо причин такої ситуації сформульовано ряд припущень: період дослідження бідності є надто короткий для того, щоб можна було зробити остаточні висновки відносно наявності зв'язку; дія макроекономічних чинників на рівень бідності відбувається з певним часовим лагом; використання лише відносного критерію бідності недостатнє для оцінки впливу економічних чинників на ситуацію з бідністю, оскільки він надто пов'язаний з розшаруванням населення; негайне реагування показників бідності на поліпшення економічної ситуації відбулось не для всього населення України, а тільки для певних груп. Наприклад, в першу чергу могли відреагувати на зростання ВВП мешканці великих міст, де спостерігається більше скупчення об'єктів виробництва.

Виходячи з цих припущень у роботі досліджено вплив макроекономічної ситуації на рівень, глибину та профіль бідності із застосуванням емпіричних методів та методів економіко-математичного моделювання. Для вирішення проблем, пов'язаних із надто коротким рядом динаміки показників бідності, використати додатковий показник рівня життя населення, доступний за триваліший період часу, теоретично та емпірично пов'язаний з рівнем бідності. Таким показником є реальні доходи населення, інформація про які доступна від 1991 року. Для елімінації впливу нерівності населення за доходами використати комбінований показник бідності (злиденності) – вартісну межу відносної бідності (злиденності) 1999 року було скоригувати на відповідні рівні інфляції для визначення меж 2000-2003 рр. Для визначення особливостей ситуації з бідністю в окремих групах населення здійснено дослідження залежності показників бідності від типу населеного пункту та аналіз динаміки децильного розподілу за доходами. Для дослідження дії часового лагу на зв'язок показників бідності з показником ВДВ - побудовано регіональні моделі бідності з використанням різних варіантів часових лагів.

На основі досліджень зроблено такі висновки.

1998	2040	3,7	11,3	110,6
1999	2614	4,3	11,9	122,7	27,8	126,0	14,4	101,1
2000	3436	4,2	11,7	128,2	28,7	161,5	15,9	129,6
2001	4195	3,7	11,1	112,0	29,7	180,9	16,4	145,2
2002	4583	3,8	10,1	100,8	23,8	182,4	11,7	146,3
2003	5525	3,6	9,1	105,2	17,8	191,9	8,3	153,9

Джерела: * - Статистичний щорічник. Україна 2002. - К., 2003; Україна в цифрах 2003. - К., 2004.

** - Послання Президента України до Верховної Ради України. Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2003 році. - К., 2003;

*** - розрахунки автора.

Одним з основних пріоритетів політики ринку праці є активізація поведінки широких верств населення, стимулювання якомога більш швидкої адаптації працездатного населення до ринкових економічних умов, зокрема через підтримку безробітних громадян у відкритті власної справи на умовах мікропідприємництва або самозайнятості.

У роботі досліджено розвиток демографічних процесів як одного із найвагоміших чинників державної соціальної політики. Зміни у структурах населення та тенденції демографічних процесів значною мірою визначають її пріоритети та напрями формування соціальних програм. Основними причинами демографічної кризи є різке падіння народжуваності, що почалось у 1990-х роках, пов'язане з ним значне постаріння населення, негативні міграційні тенденції, високий рівень смертності. Наслідком є загроза як кількісним, так і якісним характеристикам населення України і отже, негативний вплив на загальний розвиток суспільства і економіки.

Оскільки демографічні тенденції в Україні обумовлені як впливом внутрішніх соціально-економічних чинників, так і глобальними цивілізаційними зрушеннями, доцільно зосередити основні зусилля державної демографічної політики на тих процесах, які піддаються регулюванню в межах однієї країни. Це, перш за все, покращання здоров'я нації через забезпечення доступності до якісних медичних послуг, якісну профілактику захворювань, поширення здорового способу життя, забезпечення безпечних умов праці, зменшення бідності і особливо – крайньої.

Демографічні програми мають бути диференційовані відповідно до різних груп населення, які розрізняються за рівнем життя, доступом до основних соціально-економічних та культурних благ, демографічними настановами тощо.

При формуванні програмних заходів необхідно, на основі попереднього аналізу, забезпечити узгодження інтересів суспільних об'єктів різних рівнів щодо сутності і наслідків тих чи тих демографічних процесів.

У розділі 3 “Методичні підходи до розробки та оцінки соціальних програм” представлено власні методичні підходи до розробки, контролю, оцінки ефективності та якості державних соціальних програм, а також розроблені регіональні аспекти створення і впровадження соціальних програм.

Методологія розробки соціальних програм спирається на принципи системного аналізу. На різних стадіях розробки програм застосовуються процедури ситуаційного аналізу, розробки сценаріїв, економіко-математичного моделювання.

У роботі представлено послідовну технологію визначення програмних цілей, програмних заходів і конкретних показників із застосуванням конкретних прикладів розробки окремих складових програм, та критичним оглядом вітчизняного досвіду застосування державних соціальних програм.

Програмні цілі формулюються у формі результату, якого необхідно досягти, або у вигляді небажаного ефекту, якого слід уникнути (або принаймні мінімізувати).

Заходи програми повинні мати конкретний, а не загальний характер; підлягати кількісній (або якісній) оцінці; мати чітко визначений об'єкт охоплення; бути спрямованими на реалізацію програмних цілей; мати перелік виконавців і джерел фінансування.

Показники, що використовуються для контролю виконання програм, мають відповідати сутності явищ, що підлягають контролю; охоплювати всі без винятку результати, що очікуються від здійснення програми.

Необхідність розробки кількох варіантів програм пов'язана з необхідністю вибору найбільш ефективного з них.

Процес контролю програм – це система спостережень і перевірки якості створеного продукту, а також відповідності результатів від впровадження програмних заходів тим, що були ними передбачені. Цей процес можна представити як серію послідовних етапів, кінцевим призначенням яких є визначення співвідношень між “входом” (тобто витратами) і “виходом” (результатами) програми, що підлягає контролю. На кожному етапі можливо застосування своїх специфічних форм та методів контролю.

Вибір одного з видів контролю (адміністративного, аналітичного, неформального, фінансового) визначається специфікою програми, якістю та надійністю інформації, яку отримує контролюючий орган, тривалістю дії програми та етапом здійснення контролю. Певна невизначеність, притаманна соціальним об'єктам, обумовлює використання у розробці та контролі реалізації програм методу експертних оцінок або іншого логічного методу. Експерти, спираючись на професійну інтуїцію та досвід, формулюють гіпотези щодо найбільш імовірної поведінки системи. Узагальнення цих гіпотез дає змогу сформулювати висновки щодо якості розробленої програми, розвитку тих або тих процесів, явищ, подій в результаті реалізації програми.

Для практичної розробки програм в дисертації пропонується адаптована версія “методу логічного аналізу” (МЛА), яка є зручним аналітичним інструментом для цілеспрямованого планування та управління соціальними процесами. Загальна схема МЛА – це послідовність пов'язаних подій, розташованих на таких рівнях: входи, дії, виходи, завдання та мета. Відповідно процес складання програми трактується як послідовність реалізації певних гіпотез, що підлягають аналізу і поясненню.

Перевагами використання методу логічного аналізу є:

- можливість постановки фундаментальних питань, аналізу слабких сторін поставленої проблеми, що надає суб'єктам, які мають відношення до прийняття рішень, більш повну та надійну інформацію;
- забезпечення систематичного та логічного аналізу взаємопов'язаних ключових елементів, які необхідні для розробки ефективної програми;
- можливість вдосконалення планування через врахування зв'язків між елементами проекту та зовнішніми факторами;
- посилення взаєморозуміння та можливості комунікації між розробниками рішень, управлінцями та іншими сторонами, залученими до процесу;
- поліпшення управління та адміністрування розробки програми завдяки стандартизованим процедурам збору та оцінки інформації;
- забезпечення безперервності у заміщенні персоналу та систематичного моніторингу реалізації програми.

В роботі представлена схема застосування цього методу, конкретизовано окремі методичні процедури, визначено потрібні джерела та склад інформаційних масивів. Як приклад застосування методу, пропонується проект удосконалення програми адресної соціальної допомоги (рис. 3).

Оцінка програм є одним з найбільш проблемних питань з точки зору застосування певної методики та методологічних підходів. Це обумовлено тим, що соціальні програми, як правило, спрямовані на вирішення слабо структурованих проблем, і майже ніколи не дають економічного ефекту з традиційної точки зору.

Якість соціальних програм пропонується оцінювати за допомогою інтегрального індикатору, що формується з комплексу часткових оцінок окремих аспектів: організаційного, економічного, соціального, політичного тощо. Інтегрована оцінка дає змогу однозначно оцінити якість програми.

<p>1. Мета: Забезпечення соціальної справедливості у сфері надання адресної допомоги населенню</p>	<p>1. Показники: Суб'єктивна оцінка населенням системи адресної соціальної допомоги</p>	<p>1. Передбачення: Сприятлива економічна ситуація в країні</p>
<p>2. Завдання: Зменшення помилок “включення” і “виключення” при призначення адресної соціальної допомоги</p>	<p>2. Показники: Помилки “включення” та “виключення”;</p>	<p>2. Передбачення: Наявність якісного механізму реалізації заходів (нормативні акти, методичне забезпечення, організаційні ресурси)</p>
<p>3. Результати: Підвищення рівня охоплення нужденних верств населення адресною соціальною допомогою; Мінімізація охоплення ненужденного населення адресною соціальною допомогою; Зменшення часу, необхідного для оформлення допомоги.</p>	<p>3. Показники: Рівень охоплення нужденного населення адресною соціальною допомогою; Питома вага небідного населення серед отримувачів адресної соціальної допомоги; Час, необхідний для оформлення допомоги.</p>	<p>3. Передбачення: Ефективний контроль; Кваліфіковані кадри; Організація роботи з населенням; Моніторинг ситуації.</p>
<p>4. Заходи: Удосконалення та впровадження методики обчислення сукупного доходу сім'ї для призначення допомоги; Розробка та впровадження критеріїв для оцінки реального добробуту сімей для соціального інспектора; Удосконалення автоматизованого обліку отримувачів допомоги.</p>	<p>4. Показники: Спеціалісти – розробники; Комп'ютерна техніка; Навчання соціальних працівників</p>	<p>4. Передбачення: Наявність політичної волі для прийняття та впровадження відповідних нормативних актів</p>

Рис.3. Матриця проекту щодо удосконалення системи надання адресної допомоги населенню

Ефективність реалізації соціальних програм пропонується оцінювати за допомогою таких видів оцінок.

- Оцінка ступеня покращання ситуації, на зміну якої була спрямована програма.
- Оцінка вартості приросту соціального капіталу завдяки покращання ситуації.
- Оцінка ступеню досягнення програмних цілей.

- Оцінка співвідношення результатів та витрат.
- Оцінка непрямих соціальних та економічних наслідків програми.
- Оцінка суб'єктивної думки осіб, які користуються програмою.

Простіша схема забезпечує співвідношення фактичних даних про програму - строки виконання, розмір коштів, що витрачаються, обсяги отриманих послуг тощо із запланованими. Цей підхід потребує визначення проміжних цілей і відповідних показників для різних періодів, з тим, щоб у ході здійснення неодноразово проводити порівняння і за їх результатами своєчасно виробляти необхідні коригуючі дії.

Можливим є використання і більш складних схем.

1. Співставлення відповідних показників, що мають бути вимірюваними безпосередньо до початку програми і відразу після її завершення. Використання такої схеми можливо у випадку незначних масштабів програми і короткостроковості, а також стабільності умов.
2. Результати порівнюються з розрахунковими даними про стан програмної області. Зміни, що обумовлені дією програми, оцінюються як різниця між параметрами фактичного стану програмної області і тими показниками, що були б зафіксовані за умови, що програма не була здійснена (прогнозується за даними минулих років). Необхідною умовою є наявність чітко визначеної тенденції у динаміці показників за період, що передує програмі.
3. Відбувається співставлення даних за двома сукупностями (географічні регіони, групи населення тощо) – тієї, що підпадала під дію програми, і контрольної. Ця схема іноді використовується для визначення “позапрограмних чинників”. Якщо оцінка показує однакові зміни в обох сукупностях, то це може свідчити про дію не програмних, а будь-яких інших факторів, що потребують окремого вивчення.
4. Схема контрольного експерименту, яка є найбільш коштовною.

Для контролю ефективності використовують два основних методи: “витрати-ефективність” і “витрати-вигода”. Обидва методи спрямовані на те, щоб у кількісній формі виразити витрати на програму і співвіднести їх з очікуваними результатами. Основна різниця між ними полягає у способі оцінки результатів. Метод “витрати-ефективність” оцінює результати в кількісній, але не в грошовій формі. Причому, використовуються різного роду натуральні показники, наприклад – скорочення захворюваності, зниження смертності немовлят та дітей раннього віку, підвищення рівня охоплення дітей профілактичним щепленням тощо.

При проведенні аналізу “витрати-вигода” результатам надається умовна грошова оцінка, що дає можливість співвіднести витрати і результати.

В роботі представлено методіку оцінки економічних результатів соціальних програм, яка спирається на розрахунок вартості приросту людського капіталу завдяки зміні проблемної ситуації. Основна ідея методіки застосування методів потенціальної демографії полягає у розрахунку можливих вартостей демоекономічного потенціалу населення за умови різної інтенсивності демографічних процесів, на які впливають ті чи інші програмні дії. Алгоритм розрахунку демоекономічного потенціалу населення включає:

- Розрахунок загальної таблиці смертності та очікуваної тривалості життя, а також визначення життєвого потенціалу населення (окремих груп);
- Побудову таблиць економічно активного життя шляхом введення в загальну таблицю смертності коефіцієнтів економічної активності з подальшим розрахунком трудового потенціалу населення;
- Визначення об'єму виробництва та обсягів споживання кожної вікової групи.

Як приклад, у роботі здійснено оцінку вартості втрат людського капіталу через передчасну смертність від ряду причин (табл. 2), які мають екзогенний

Таблиця 2

Результати розрахунку втрат демоекономічного потенціалу через деякі причини смерті

Показники втрат людського потенціалу	Нещасні випадки, пов'язані з автотранспортом на дорозі або наїзди на пішоходів	Самогубства	Випадкові отруєння алкоголем	Туберкульоз органів дихання
Кількість померлих, осіб	3388	14467	9319	10593
Втрати виробництва через передчасну смерть, грн.	784286285	2534165973	1453465791	1969207364
Недоспоживання через передчасну смерть, грн.	548911293	1841530503	1104082318	1404084804
Чисті втрати, грн.	235374992	692635469	349383473	565122560

характер: нещасні випадки, що пов'язані з автотранспортом на дорозі або наїзди на пішоходів; самогубства; випадкові отруєння алкоголем; туберкульоз органів дихання.

У розділі 4 „Специфічні аспекти розробки державних соціальних програм” розглядаються гендерні і регіональні аспекти розробки та впровадження соціальних програм, а також специфіку розробки програм, спрямованих на вирішення проблем зайнятості. Нерівність населення України щодо соціально-економічного становища та доступності якісних соціальних – передусім, медичних та освітніх – послуг, кредитів, можливостей кар’єрного просування та гідної праці залежно від місця проживання та статі обумовлює необхідність врахування регіонального та гендерного чинників.

Рівень життя населення регіонів України має загальні риси і в той же час, значну регіональну диференціацію. Причинами цього є нерівність потенційних можливостей кожного регіону (запасів мінерально-сировинних ресурсів, якості інших природних ресурсів, економічного та людського потенціалу), обумовлена результатами діяльності попередніх поколінь та ефективністю сучасної регіональної і загальнодержавної соціальної політики.

Здійснення міжрегіональних співставлень пропонується виконувати за допомогою ієрархічної системи показників (рис.4).

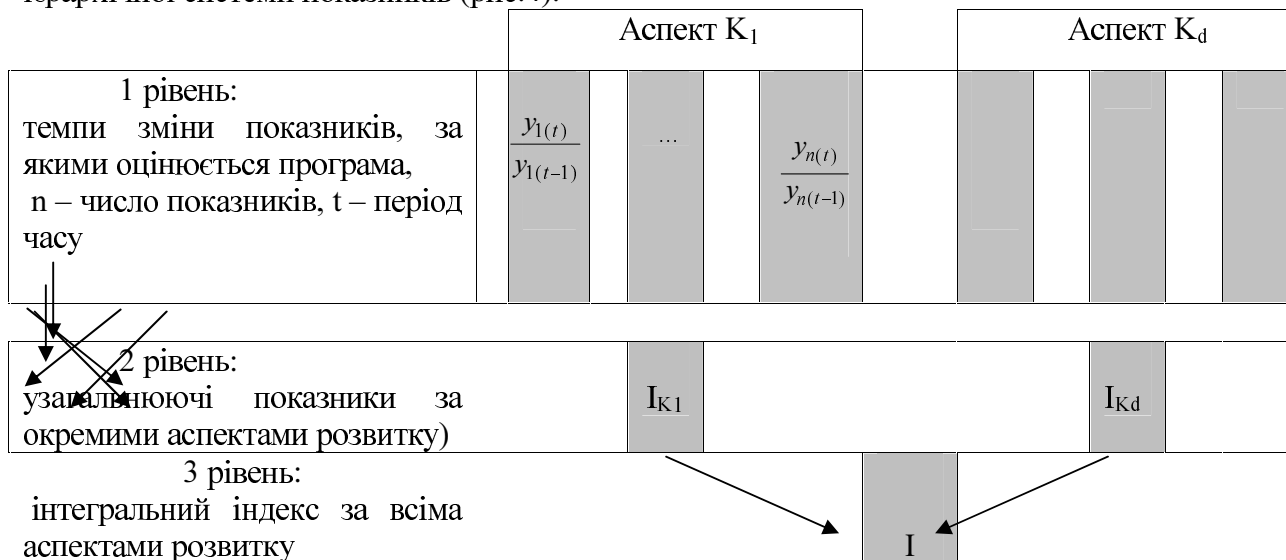

Рис. 4. Ієрархічна схема побудови інтегрального показника соціального розвитку

Інтегральна оцінка соціального розвитку дає змогу визначити місце кожного регіону (області) відносно інших регіонів України за комплексом параметрів, об'єднаних у єдиний показник – інтегральний індекс соціального розвитку регіону.

Застосування цієї методики можливо як на стадії розробки програм, так і на стадії контролю та оцінки ефективності програмних дій. Це дає можливість не тільки визначити регіони, проблемні в контексті здійснення ефективної соціальної політики, а й проаналізувати ті чинники, що обумовлюють певний стан регіону, і відповідно надати інформацію для формування пріоритетів подальших дій. Запропонована методика передбачає розрахунок модифікованого регіонального індексу людського розвитку. Модифікація полягає у включенні до моделі інтегрального індексу динамічних показники та в обмеженні кола первинних індикаторів лише тими, на які має вплив досліджувана програма, і які закладені у програму як цільові. При нормуванні показників за стандарт пропонується використовувати цільові значення показників.

Існуючі в Україні гендерні диспропорції обумовлені не чинним законодавством, а його реалізацією і віддзеркалюються головним чином у нерівних можливостях чоловіків і жінок на ринку праці. На відміну від більшості країн, навіть високо розвинених, в Україні жінки є більш освіченими порівняно з чоловіками, вони менше потерпають від безробіття, але водночас мають менші можливості зайняти керівну посаду, брати участь у прийнятті рішень на вищому рівні, заснувати та вести власний бізнес і в результаті отримувати високі (або, принаймні, середні) доходи. Аналіз свідчить, про особливо гостру дискримінацію жінок у тих сферах, які так чи так пов'язані з виборами, в яких бере участь все населення або окремі сукупності (професійні, регіональні, політичні тощо). Отже, гендерна політика в Україні потребує формування специфічних програм, які поєднуюватимуть заходи економічного стимулювання (податкові пільги, пільгове кредитування, державні замовлення тощо), психологічного впливу (виховні та освітні програми, соціальна реклама), адміністративні (квотування керівних посад, місць в парламенті тощо). Адміністративні заходи повинні застосовуватись лише для вирішення найгостріших проблем гендерної нерівності і мати тимчасовий характер.

Для моніторингу гендерної ситуації у роботі запропонована спеціальна система показників, що віддзеркалює такі її аспекти: підприємницька активність; зайнятість та безробіття; доходи; участь у прийнятті рішень.

Для досягнення мети управління ринком праці, яка формулюється як захист добробуту окремих осіб, а не вплив на систему промислового розвитку уряд звертається до активних і пасивних заходів, тобто до активної і пасивної політики ринку праці. У роботі пропонується методична схема та показники оцінки програм зайнятості (рис.5).

Така схема може бути застосована для оцінки програм, які реалізуються за рахунок Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття.

З метою більш комплексної оцінки ситуації на ринку праці та визначення пріоритетів його розвитку, у роботі розроблено методичні підходи до оцінки дефіциту гідної праці для умов України. Поняття "гідна праця", запропоноване фахівцями Міжнародної організації праці, поєднує декілька аспектів реалізації права людини на працю. Гідна праця забезпечується можливістю отримання стабільної роботи у безпечних умовах та нормальною тривалістю робочого часу, з адекватною оплатою та належним соціальним захистом.

Принципи гідної праці передбачають рівність на ринку праці, можливості гармонійного поєднання трудової діяльності з сімейним життям, обмеження використання дитячої праці тощо.

Про існування дефіциту гідної оплати праці в Україні свідчать такі дані: низька питома вага оплати праці у сукупних грошових доходах домогосподарств

Загальні показники оцінки програм:

- Співвідношення показників зростання ВВП, зайнятості, безробіття;
- Рівень безробіття;
- Рівень тривалого безробіття.

Активні

Пасивні

Коефіцієнт ефективності активних заходів: відношення чисельності безробітних, знятих з обліку за період часу, за який обчислюється показник та чисельності безробітних, що залишилися на обліку на кінець цього періоду.

Працевлаштування	Професійне навчання та перенавчання	Громадські роботи	Допомога по безробіттю
<p><i>Зміни показників працевлаштування; питома вага працевлаштованих серед зареєстрованих незайнятих; питома вага витрат на працевлаштування в загальних витратах фонду</i></p>	<p><i>Зміни чисельності зареєстрованих незайнятих, направлених на навчання; питома вага охоплених навчанням серед зареєстрованих незайнятих питома вага працевлаштованих серед осіб, що проходили навчання; питома вага витрат на навчання в загальних витратах фонду</i></p>	<p><i>Зміни показників чисельності зареєстрованих незайнятих, направлених на громадські роботи; питома вага охоплених громадськими роботами серед зареєстрованих незайнятих; питома вага витрат на громадські роботи в загальних витратах фонду</i></p>	<p><i>Співвідношення рівнів бідності серед безробітних, що отримують допомогу, і що її не отримують; співвідношення допомоги по безробіттю з прожитковим мінімумом та заробітною платою; питома вага витрат на виплату допомоги по безробіттю в загальних витратах фонду</i></p>

Рис.5 Методична схема та показники оцінки програм зайнятості

та існування бідності серед зайнятого населення. Проявом гендерної нерівності на ринку праці є співвідношення середньої заробітної плати чоловіків та жінок (середній рівень заробітної плати жінок складає лише близько 70% від рівня заробітної плати чоловіків). Незважаючи на значне падіння показників промислового виробництва, у деяких регіонах залишаються досить високими показники виробничого травматизму (у Донецькій та Луганській областях кількість потерпілих на виробництві, розрахована на 1000 працюючих, утричі перевищує середні по Україні показники). Про низький рівень ефективності витрачання коштів, спрямованих на соціальний захист, зокрема свідчать такі цифри: рівень бідності серед сімей без безробітних складає 21,9%, серед сімей, у складі яких є безробітні – 39,7%, серед сімей, у складі яких є безробітні, які отримують допомогу по безробіттю – 40,8%. Низьким є середній розмір виплачуваних пенсій: навіть після підвищення середній розмір трудових пенсій складає менше п'ятидесяти відсотків прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб.

Узагальнюючим показником для характеристики дефіциту “гідної праці” може виступати інтегральний індекс, побудований на основі наведених показників за методикою розрахунку індексу людського розвитку. Як і будь-яка інша модель, інтегральний показник дефіциту гідної праці є надто спрощеним віддзеркаленням реальності, проте, він дозволяє побудувати рангову шкалу, за допомогою якої можна оцінити місце кожного регіону за мірою забезпечення умов гідної праці населення. Якщо при нормуванні показників регіональні показники порівнювати не з найвищим рівнем по країні, а з “ідеальним”, який прийняти за стандарт, то індекс матиме більш зрозумілий економічний зміст, тобто виражатиме абсолютну величину дефіциту гідної праці в певному регіоні. Доцільність використання інтегральної регіональної оцінки дефіциту гідної праці обумовлена існуванням значних регіональних розбіжностей за більшістю тих показників, що передбачено застосовувати у моделі.

Регіональні інтегральні показники гідної праці можуть використовуватися для визначення проблемних регіонів з точки зору забезпечення умов гідної праці та аналізу причин, що обумовлюють існування дефіциту гідної праці, а також формування більш ефективної політики розвитку ринку праці та зайнятості.

У розділі 5 “Оцінка та перспективи розвитку діючих в Україні державних соціальних програм” подані результати аналізу та розроблення перспективних шляхів розвитку програм соціального страхування, зокрема пенсійного, соціальної допомоги, пільг та субсидій.

Обґрунтовано необхідність удосконалення механізму управління всією системою державного загальнообов'язкового соціального страхування та доцільність негайного впровадження багаторівневої системи медичного страхування, яка поєднуватиме обов'язкову (ОМС) та добровільну (ДМС) його складові. Для впровадження в Україні ОМС, необхідно:

1. Забезпечити збалансованість обсягів послуг ОМС з його фінансуванням. Для цього має бути розроблена багаторівнева програма медичного страхування з переліком послуг, що мають надаватися всьому населенню безплатно в обсязі базової програми ОМС, та переліком послуг, що мають надаватися понад це у рамках добровільного медичного страхування або за рахунок власних коштів громадян. Базовий обсяг медичної допомоги в ОМС має бути визначений з розрахунком необхідного фінансування її реалізації у повному обсязі. Для визначення обсягу базової медичної допомоги перед впровадженням ОМС доцільно запровадити серію “пілотних” проектів у різних регіонах країни, необхідних для збору статистики реально наданих медичних послуг за кожною лікарською спеціальністю, які і мають бути покладені в основу базової програми

ОМС, та врахування результатів експертизи медичної допомоги, що характеризують обґрунтованість призначення тих чи тих послуг та якість лікування в цілому. Тарифи на послуги мають бути розраховані, виходячи з визначеного рівня споживання кожної медичної послуги, чисельності та складу населення регіону.

2. Перед впровадженням ОМС необхідно здійснити заходи щодо оптимізації мережі лікувальних закладів з метою уникнення необґрунтованих витрат на утримання надлишкових приміщень та персоналу. В таких заходах мають бути зацікавлені місцеві органи самоврядування.

3. Починати перехід до страхової медицини доцільно шляхом розвитку системи лікарняних кас – неприбуткових громадських організацій, в основі яких лежать добровільні персоніфіковані внески населення для фінансування додаткових медичних послуг. Лікарняні каси діють у багатьох країнах з різним рівнем економічного розвитку. Досвід їх роботи доводить, що вони здатні вирішувати проблеми, пов'язані з охороною здоров'я. В різних регіонах України теж функціонують лікарняні каси, засновані на різних варіантах організаційних, технологічних та фінансових механізмів. Це обумовлено відсутністю єдиної нормативно-правової бази, яка б регламентувала їхню діяльність, що, у свою чергу, є наслідком відсутності єдиної точки зору на роль і місце кас у системі надання медичної допомоги. В умовах поширення тіньової оплати медичних послуг, розвиток та удосконалення системи лікарняних кас має дати такі результати:

- підвищити доступність якісної і кваліфікованої медичної допомоги;
- забезпечити контроль якості медичних послуг;
- значно зменшити обсяги тіньової оплати.

Основною складовою соціального захисту в Україні є пенсійна система. Її реформа не вирішує одразу всіх проблем гідного забезпечення пенсіонерів. Для вирішення проблем низького пенсійного забезпечення працівників бюджетної сфери розроблено спеціальну модель розрахунку пенсій з урахуванням гендерного аспекту. Модель дозволяє зменшити диспропорції у рівнях пенсійного забезпечення працівників бюджетної і небюджетної сфери та покращити умови пенсійного забезпечення жінок і тим самим – пом'якшити прояви соціальної несправедливості у суспільстві.

Специфічним видом соціального захисту населення є система надання пільг, яка в основному була сформована ще за радянських часів. Первісно функція пільг полягала не у захисті, а у відзначенні або наданні привілеїв певним категоріям громадян, які заслужили це право своїми заслугами перед суспільством. Однак, на початку 90-х років почався процес масового надання пільг різним категоріям населення, контингент пільговиків значно розширився і пільга все більш стала виконувати функцію соціальної допомоги. На сьогоднішній день система надання пільг перетворилась на громіздку, розгалужену структуру, яка, з одного боку, потребує значних обсягів коштів, з іншого – неефективно виконує свої функції. Фактично існуюча в Україні система надання пільг є фінансово необґрунтованою, значною мірою декларативною, непрозорою і несправедливою. Висновки щодо неефективності діючої системи пільг спираються на результати аналізу даних “Обстеження умов життя домогосподарств України” щодо використання пільг, даних соціологічного опитування пільговиків щодо фактичного використання пільг (Чернігів, 2003 р.), даних адміністративної статистики Міністерства фінансів України, Міністерства праці та соціальної політики України. Неефективність існуючої системи пільг обумовлює необхідність проведення її реформування. Заходи щодо реформування мають бути диференційовані в залежності від виду пільг та категорій пільговиків, адже право на кожний вид пільг має свою природу виникнення. У роботі пропонується схема реформування системи пільг (Табл. 3), розраховується економічний ефект від реформування, оцінюються можливі наслідки реформ.

Ефект від реформування системи пільг очікується за рахунок забезпечення:

1. більшої соціальної справедливості системи через забезпечення відповідності факту користування пільгою причинам, що обумовлюють право на пільгу;

2. вищого рівня реалізації прав на пільги (за умов дії старої системи значна частина пільговиків – сільські мешканці, особи з фізичними обмеженнями пересування тощо – фактично не використовували своїх пільг);
3. скорочення часу на збирання документів, реєстрацію та оформлення всіх видів допоміг (у тому числі – пільг);
4. чіткості обліку та контролю.

Недостатня ефективність діючої системи соціальної допомоги (допомог сім'ям з дітьми, адресної допомоги малозабезпеченим сім'ям, житлових субсидій) пов'язана з недостатньою їх адресністю, значними помилками включення і виключення, відсутністю впливу на покращання ситуації з бідністю. Основними чинниками такої ситуації є:

- недоліки методики визначення сукупного доходу сім'ї для надання соціальної допомоги;

Таблиця 3

Пропозиції щодо реформування різних видів пільг

Професійні пільги	Пільги, що є відзнакою за особливі заслуги перед Батьківщиною або суспільством	Пільги як соціальна допомога
<p>Пільги мають надаватись у вигляді компенсаційних виплат та спеціальних оплачених проїзних квитків, пільговикам згідно з переліком посад, які мають право на пільгу.</p> <p><i>Умови реформування:</i> Встановлення відповідними міністерствами і відомствами точного переліку посад, для яких необхідність користування відповідною послугою обумовлюється виконанням службових обов'язків</p>	<p>Порядок надання пільг для цієї категорії в основному залишити у старому вигляді, обмежуючи їх надання тільки самій особі (без урахування членів сім'ї).</p> <p><i>Порядок дій:</i> 1. Здійснити перереєстрацію пільговиків в органах соціального захисту, занести інформацію до єдиної бази даних отримувачів всіх видів соціальної допомоги та пільг; 2. Впровадити спеціальні форми документів, які засвідчують їх особливі заслуги.</p> <p><i>Умови реформування:</i> Надання пільг для осіб, які мають особливі заслуги, а також всі процедури, які пов'язані з реєстрацією їх осіб, їх прийомом в органах соціального захисту мають здійснюватися таким чином, щоб підвищувати статус і суспільний авторитет таких людей. Вони мають користуватися особливою повагою серед членів суспільства.</p>	<p>Замінити адресною соціальною допомогою, яка має надаватися у грошовому виразі у розмірах, встановлених відповідно до нормативів використання послуг певних видів.</p> <p><i>Порядок дій:</i> 1. Здійснити перереєстрацію пільговиків в органах соціального захисту, занести інформацію до єдиної бази даних отримувачів всіх видів соціальної допомоги та пільг; 2. Розробити та впровадити нормативи використання пільгових послуг; 3. Здійснити розрахунок вартості адресної допомоги на забезпечення пільг по всіх категоріях пільговиків, віднесених до пільговиків за соціальною ознакою та по всіх видах пільг; 4. Забезпечити бюджетне фінансування адресної соціальної допомоги пільговиків за соціальною ознакою.</p> <p><i>Умови реформування:</i> Нормативи мають бути розроблені міністерствами та відомствами – надавачами послуг.</p>

- великі обсяги тіньової зайнятості (і відповідно - тіньового доходу), що є причиною високого ступеню невідповідності реальним – тих доходів, які зазначені у довідках, що надаються в органи соціального захисту особами, які претендують на отримання допомоги;
- психологічні настанови населення на отримання допомоги від держави (соціальний патерналізм);
- відсутність ефективної системи контролю повноти і достовірності даних про добробут сім'ї, а також дієвої системи відповідальності за надання недостовірної інформації з боку претендентів на отримання допомоги.

Методика визначення нужденності сім'ї має більш ретельно враховувати чинники так званого "економічного потенціалу сім'ї". Водночас потребує спрощення система оформлення та надання довідок, необхідних для отримання допомоги.

Необхідно здійснити заходи щодо подальшого удосконалення моделі організаційної роботи з надання соціальної допомоги найбільш нужденним громадянам, зокрема активізувати інформування населення, уніфікувати вимоги та виробити єдиний підхід до призначення всіх видів допомог, субсидій, надання пільг (адресних виплат, компенсації пільг) на основі єдиної заяви-анкети, а також впровадити дієву систему моніторингу ефективності запроваджуваних змін та рівня задоволення громадян.

Доцільність переходу від універсальних до адресних принципів надання соціальної допомоги доводить аналіз даних обстеження умов життя домогосподарств України про отримання різних видів допомоги і моделювання ситуації у разі заміни всіх видів допомоги однією – адресною допомогою з малозабезпеченості (табл.4).

Від такої заміни можна очікувати отримання значного ефекту, який може бути використаний для підвищення межі, що дає право на отримання допомоги, і отже – досягнення більшої соціальної справедливості системи соціального захисту. Крім того, адресний принцип надання соціальної допомоги сприяє максимальному забезпеченню допомогою тих, хто її потребує (горизонтальна адресність) та максимально обмежує можливості доступу до коштів соціальної допомоги тих, для кого вона не призначена (вертикальна адресність).

Для зосередження зусиль на проблемах конкретної людини необхідно впровадити більш ефективні інтеграційні механізми взаємодії різноманітних органів і структур, які мають відношення до встановлення та надання різних видів послуг та допомог населенню (податкової служби, пенсійного фонду, служби зайнятості тощо). Шляхом до цього може бути створення "соціального паспорту", прототипом якого є єдиний реєстр отримувачів всіх видів допомог.

Соціальний паспорт являє собою сукупність соціально значущих відомостей про суспільний, майновий та правовий статус конкретної особи. Такі відомості мають бути зібрані у відповідності з чинним законодавством, зберігатися в електронній формі і бути доступними тільки для особи, яку вони характеризують, та організацій, що надають їй певний вид послуг. Відкритість управління дозволить гарантувати можливість перевірки і контролю коштів місцевого бюджету, соціальних дотацій як з боку держави, так і з боку населення.

Таблиця 4

Розрахунок ефекту від заміни всіх видів соціальної допомоги адресною допомогою малозабезпеченим сім'ям

Вид соціальної допомоги	Сума коштів, що отримує населення
Допомоги на дітей	3426242,0
Допомоги малозабезпеченим сім'ям	1594181,0
Інші допомоги	1900876,1

Субсидії	1783691,6
Пільги	7863675,8
Разом	16568666,5
Допомоги малозабезпеченим сім'ям у разі заміни всіх видів допомог адресною допомогою за діючими правилами її надання	3132158,4
Ефект від заміни	13436508,1

Джерело: розраховано автором за даними обстеження умов життя домогосподарств України у 2003 році.

Пріоритетними завданнями впровадження державних соціальних програм на короткострокову перспективу визначено забезпечення наближення основних соціальних гарантій до розміру прожиткового мінімуму, підвищення адресності соціальної допомоги населенню, забезпечення умов гідної праці для економічно активного населення, розширення страхових принципів соціального захисту, удосконалення системи управління державними соціальними програмами.

ВИСНОВКИ

Становлення і розвиток соціальних програм як інструменту державного регулювання соціальної сфери є історично і об'єктивно обумовленим явищем, викликаним необхідністю протистояння ринковим ризикам з метою збереження стабільності держави, захисту соціально-вразливих верств населення, забезпечення ефективного розвитку. Специфіка перехідного періоду, негативні соціально-економічні наслідки тривалої економічної кризи обумовлюють необхідність створення вітчизняної теоретико-методологічної бази застосування державних соціальних програм.

У дисертації представлено узагальнення існуючих теорій і результати розробки нових підходів до визначення сутності державних програм як інструменту реалізації державної соціальної політики, методологічні та методичні розробки щодо застосування програм різних видів, результати аналізу діючих в Україні державних соціальних програм, обґрунтування пропозицій щодо шляхів їх реформування.

Основні результати дисертаційного дослідження.

- На основі узагальнення існуючих теоретичних підходів та практики застосування соціальних програм у світі, визначено сутність та принципи програмного регулювання соціальної сфери, дано власне визначення категорії „державна соціальна програма”, у якому акцентовано увагу на ролі держави щодо вибору пріоритетів програмних дій, забезпечення відповідної бюджетної політики та механізму управління.
- Складність і багатоплановість досліджуваного об'єкту обумовила необхідність розроблення класифікації соціальних програм за комплексом класифікаційних ознак, що дало можливість розробки специфічних методичних підходів до різних видів програм.
- Розроблено критерії, індикатори, методичні підходи до оцінки соціальної спрямованості бюджетної політики.
- Обґрунтовано необхідність та сформульовано пріоритети реформування податкової політики як важливої передумови забезпечення соціального розвитку і впровадження соціальних програм.
- Обґрунтовано економічні чинники розробки соціальних програм за допомогою моделі впливу макроекономічних показників на рівень бідності.

- Розроблено підходи до визначення пріоритетів соціальної політики та напрямів регіональних соціальних програм із застосуванням удосконаленого методу побудови регіонального індексу людського розвитку.
- Розроблено методичку оцінки можливих наслідків від реалізації соціальних програм демографічної спрямованості із застосуванням методу вартісної оцінки демоекономічного потенціалу населення.
- Розроблено методичні підходи до оцінки дефіциту гідної праці в Україні на базі удосконаленої системи показників, запропонованої МОП.
- Побудовано загальну схему та окремі методичні процедури розробки соціальних програм на основі системного підходу. Для практичного застосування запропоновано метод логічного аналізу як найбільш зручний інструмент розробки проектів соціальних програм.
- Розроблено регіональні та гендерні аспекти формування та реалізації державних соціальних програм.
- Здійснено оцінку реформ у сфері пенсійного забезпечення, визначено проблеми, розроблено шляхи удосконалення пенсійного забезпечення в Україні, зокрема щодо пенсійного забезпечення працівників бюджетної сфери.
- Здійснено аналіз системи пільг, обґрунтовано шляхи її реформування, здійснено оцінку наслідків впровадження реформ.
- Обґрунтовано доцільність переходу на переважно адресні види допомог. Розроблено пропозиції щодо удосконалення управління системою соціальної допомоги.
- Визначено пріоритетні завдання державних соціальних програм у короткостроковій перспективі.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Макарова О.В. Державні соціальні програми: теоретичні аспекти, методика розробки та оцінки. К.: “Ліра”, 2004. – 325 с. (одноосібна моногр., 19,1 д.а.).
2. Проблеми розвитку демократії та забезпечення рівних прав для жінок і чоловіків в Україні трансформаційного періоду / Лібанова Е.М., Балакірева О.М., Лавріненко Н.В., Якубова Ю.М. – К., 1997 – С. 40-44.
3. Україна: прогноз розвитку продуктивних сил. Національна академія наук України. Рада по вивченню продуктивних сил України. К., 1998. – С. 12-14, 21-26.
4. Соціальне становище сільської жінки в Україні. - К.: “Академпрес”, 1998. – С. 7-12, 15-29.
5. Соціальні проблеми становища сільської родини в умовах розбудови незалежної України. - К.: “Академпрес”, 1998. - С. 17-36.
6. Проблеми структурної перебудови економіки України. - К.: РВПС України НАН України, 1999. - С. 26-28.
7. Гендерний аналіз українського суспільства / Мельник Т., Кобелянська Л., Смоляр Л. // ПРООН – К., 1999. – С. 133-152.
8. Інтеграція молоді у сучасні економічні відносини. Щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2000 р.). Український інститут соціальних досліджень. - К., 2001. - С. 7-23.
9. Людський розвиток регіонів України: методика оцінки та сучасний стан - К., 2002. - С. 73-95.
10. Зовнішні трудові міграції населення України. - К.: 2002. С. 36-44.

11. Демографічна криза в Україні: причини та наслідки. (колектив авторів). За ред. Академіка НАН України С.І. Пиріжкова. Київ, ІВЦ. Державний комітет статистики України. - К., 2003. - С. 14-19.
12. Молода сім'я в Україні: проблеми становлення та розвитку. Тематична державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2002 року. К.: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2003. – С.89-93.
13. Концепція і стратегія розвитку і розміщення продуктивних сил України. К.: РВПС України НАН України, 2003. – С. 10-15, 24-25.
14. Людський розвиток в Україні: 2003 рік. Щорічна науково-аналітична доповідь. – К.: “Академпрес”, 2004. – С.150-164.

Статті:

15. Макарова О.В., Позняк О.В., Шишкін В.С. Прогноз демографічного розвитку України до 2010 року // Україна: аспекти праці. – 1997. - № 5. - С. 25-26.
16. Макарова О.В., Позняк О.В. Методика вартісної оцінки демоекономічного потенціалу // Зайнятість та ринок праці. Міжвідомчий науковий збірник. Вип.6, -К., 1998. – С.160-167.
17. Лібанова Е.М., Макарова О.В. Економічне становище жінок в Україні // Економіка, фінанси, право. – 1999. - №3. – С. 3-5.
18. Макарова О.В. Побудова системи показників розвитку регіонів як основа формування державної соціально-економічної політики // Зайнятість та ринок праці. Міжвідомчий науковий збірник. Вип.11, К., 2000. - С. 12-21.
19. Макарова О., Проніна І. Оцінка соціально-економічної ситуації в Стрийському районі Львівської області // Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України. - Вип.3. – Тернопіль: Економічна думка, 1999. - С. 57-58, 61.
20. Макарова О.В. Проблеми надання соціальних гарантій трудоактивному населенню // Зайнятість та ринок праці. - Вип.10. – К., 1999. – С.167-172.
21. Макарова О.В. Соціально-демографічні проблеми сучасної української сім'ї // Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України. – Вип. 4. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – С. 153-157.
22. Макарова О.В. Застосування інтегрального індексу людського розвитку для формування регіональної соціальної політики // Социально-экономические аспекты промышленной политики. – Донецк, ИЭП НАН Украины, 2002. – С. 158-164.
23. Макарова О.В. Перспективи розвитку економічної активності у контексті забезпечення соціальної безпеки держави // Зайнятість та ринок праці. Міжвідомчий науковий збірник. - Вип.14. - К., 2001. – С. 92-99.
24. Макарова О.В. Молодіжний ринок праці Дніпропетровщини: соціальні проблеми та пріоритети регулювання // Зайнятість та ринок праці. Міжвідомчий науковий збірник. - Вип. 15. - К., 2001. - С.152-160.
25. Макарова О.В. Специфіка формування доходів домогосподарств різних типів // Вісник технологічного університету Поділля. - №2- Ч.1 - Хмельницький, 2001. – С. 154-157.
26. Макарова О.В. Перспективи розвитку освітнього потенціалу в Україні // Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України. – Вип.7. – Тернопіль, 2002. – С.173-175.
27. Методичні підходи до оцінки дефіциту гідної праці в Україні // Вісник Технологічного Університету Поділля, Ч. 1, Т. 2 – Хмельницький, 2003. - С. 67-69.
28. Пільги як засіб соціального захисту, проблеми ефективності та шляхи реорганізації // Социально-экономические аспекты промышленной политики. Управление человеческими

ресурсами: государство, регион, предприятие: Сб. научн. трудов – Т.1. – Донецк: ИЭП НАН Украины, 2004. – С. 276-283.

Матеріали конференцій:

29. Макарова О.В. Доступ жінок до ринку праці: ситуація сьогодення та можливості розширення. Матеріали національної тристоронньої конференції “Жінки на ринку праці України”. - К., 1998. – С. 20-23

30. Макарова О.В. Інтегральна оцінка економічного розвитку регіонів України. Сучасний стан та перспективи розвитку регіональної статистики. Збірник матеріалів національної конференції. - К., 2002. – С. 58-61.

Додаткові публікації за темою дисертації:

31. Лібанова Е.М., Макарова О.В., Позняк О.В., Шишкін В.С., Шевчук П.Є. Демографічні перспективи України: 2000-2075 роки // Зайнятість та ринок праці. Міжвідомчий науковий збірник. Вип.11. - К., 2000. - С. 128-131.

32. Женщины в переходный период. Региональный мониторинговый доклад №6, 1999 год // UNICEF, Детский фонд ООН. Международный центр развития ребенка. Флоренция, Италия, 1999. – С. 37-45.

АНОТАЦІЯ

Макарова О.В. “Державні соціальні програми: теорія, методика розробки та оцінки”. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.09.01 – Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика. – Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, Київ, 2004.

Дисертаційна робота присвячена теоретико-методологічним та прикладним проблемам розробки та впровадження державних соціальних програм.

В роботі здійснено комплексне дослідження об’єктивно-історичних, фінансових економічних, демографічних, політичних чинників та передумов впровадження соціальних програм. Розроблено уніфіковані методичні підходи, специфічні методичні процедури розробки програм різної спрямованості.

Розроблено підходи до розробки регіональних соціальних програм та програм з урахуванням гендерного аспекту.

Здійснено аналіз діючих в Україні соціальних програм та розроблені пропозиції щодо їх реформування.

Ключові слова: державні соціальні програми; соціальні зобов’язання; соціальний захист; перерозподіл; оцінка ефективності.

Аннотация

Макарова Е.В. “Государственные социальные программы: теория, методика разработки и оценки”. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени доктора экономических наук по специальности 08.09.01 – Демография, экономика труда, социальная экономика и политика. – Институт демографии и социальных исследований НАН Украины, Киев, 2004.

Диссертационная работа посвящена теоретическим и методическим вопросам разработки и оценки государственных социальных программ, а также прикладным проблемам их внедрения и повышения эффективности.

Работа рассматривает государственные социальные программы прежде всего как программы, основанные на государственном перераспределении средств. И таким образом, государственная политика доходов, финансовая и бюджетная политика являются основными предпосылками, которые определяют объемы и направленность социальных программ.

В работе представлено комплексное исследование объективно-исторических, политических, финансовых, экономических, демографических факторов применения социальных программ как инструмента реализации социальной политики государства.

Разработаны унифицированные методические подходы к разработке и оценки всех государственных социальных программ, а также специфические методические процедуры разработки отдельных программ. Представлена адаптированная методическая схема логического анализа и результаты ее применения для разработки программы повышения эффективности адресной социальной помощи.

Изложена разработанная автором методика оценки экономического эффекта программ на основе применения метода оценки демо-экономического потенциала и представлены результаты такой оценки.

Обоснованы региональный и гендерный аспекты разработки социальных программ. Изложены методические подходы к применению метода региональной интегральной оценки уровня человеческого развития для разработки приоритетов социального развития регионов и разработки региональных социальных программ.

Проведен анализ эффективности действующих в Украине государственных социальных программ, а именно – программ социального страхования, рынка труда и пенсионного обеспечения, а также программ социальной помощи – жилищных субсидий, помощи малообеспеченным семьям и семьям с детьми, предоставления льгот. Разработаны общие подходы к усовершенствованию государственных социальных программ, а также обоснованы конкретные пути их преобразования, в частности, представлены подходы к разработке программ обеспечения эффективной занятости на основе оценки общего дефицита достойного труда и его компонентного анализа, обоснованы пути трансформации системы льгот, предложены способы усовершенствования системы управления программами социальной помощи.

Ключевые слова: государственные социальные программы, социальные обязательства, социальная защита, перераспределение, оценка эффективности.

Summary

Makarova O.V. "State social programs: theory, methods of development and estimation". – Manuscript.

Dissertation for obtaining of the scientific degree of a Doctor of Economic Sciences by speciality 08.09.01 – Demography, labour economics, social economy and policy. – Institute for demography and social studies of NAS of Ukraine, Kyiv, 2004.

The dissertation is devoted to the theoretical-methodological and practical problems of the state social programs development and implementation.

The complex research of the objective-historical, financial economic, demographic, political factors and preconditions of the social programs implementation is done in the thesis. The unified methodical approaches, specific methodical procedures of the development of the programs of different orientation are developed.

The approaches to the development of the regional social programs and programs with consideration of gender aspect are developed.

The analysis of the present Ukrainian social programs is done, the proposals on their reforming are developed.

Key words: state social programs; social obligations; social protection; re-distribution; estimation of the efficiency.

Захист дисертації відбувся 26 жовтня 2004 р. о 14 годині.
Реферат розісланий 25 вересні 2004 р.